

Tajriba va nazorat guruhlarida badiiy gimnastikachilarni chaqqonlik jismoniy tayyorgarligi bo'yicha statistik natijalarini o'zaro solishtirish

Mashq nomi	Tajriba guruhi				Nazorat guruhi			
	Tajriba boshida	Tajriba oxirida	t_{st}	P	Tajriba boshida	Tajriba oxirida	t_{st}	P
	$\bar{X} \pm \sigma$	$\bar{X} \pm \sigma$			$\bar{X} \pm \sigma$	$\bar{X} \pm \sigma$		
Chaqqonlik	7,51±1,47	9,41±1,25	2,48	<0,05	7,58±1,73	8,17±1,31	1,23	>0,005

Badiiy gimnastika bilan shug'ullanuvchi qizlarni nazorat va tajriba guruhidagilarni chaqqonlik jismoniy sifatini kay darajada ekanligini maxsus mashqlar yordamida sinovdan o'tkadi. 4-jadvalda bu jismoniy ko'rsatkichini tajriba boshida va tajriba oxiri natijalarini solishtirib ko'rsatilgan. Tajriba boshida xar ikkala guruhda natija deyarli farqi yo'q. Tajriba guruxi tajriba boshida $\bar{X} \pm \sigma - 7,51 \pm 1,47$, nazorat guruxida tajriba boshida $\bar{X} \pm \sigma - 7,58 \pm 1,73$ natijani ko'rsatdi, xatto shuni ko'rishimiz mumkinki tajriba guruxiga nisbatan nazorat guruxini natijalari biroz yuqori ekanligini ko'rishimiz mumkin. Tajriba oxirida tajriba guruxida natija sezilarli darajada ko'tarilgan $t_{st} 2,48$, $P < 0,05$ ko'rsatdi, nazorat guruxi natijalari xam biroz o'sgan $t_{st} 1,23$, $P > 0,005$ natijani ko'rsatdi. Bundan ko'rinib turibdiki yuqori berilgan mashqlar sportchilarni chaqqonlik sifatini xam o'sishiga yordam bergan

XULOSA. Mavjud ilmiy – uslubiy adabiyotlarda chop

Adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 3 июндаги “Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-3031-сонли қарори.
2. Viner-Usmanova I.A., Kryuchek E.S., Medvedeva E.E., Terexina R.N. Xudojestvennaya gimnastika. –M.: “Chelovek”, 2014. –S. 198.
3. Xaytmetov I.S. “Sport pedagogik mahoratini oshirish” (Badiiy gimnastika) Xoreografik mashqlarini o'tkazish uslubiyoti O'quv-qo'llanma. –T.: «Davir matbuot savdo», 2020. 176- b.

РЕЗЬЮМЕ

Ilgari surilgan tadqiqot gipotezasi badiiy gimnastikachi qizlarni cho'qmor bilan bajariladigan ulotqirib olib olish mashqlarini o'rgatish tadqiqot jarayonida o'zining amaliy tasdig'ini topdi. Taklif etilgan rivojlantiruvchi bu usullar yosh sportchilarning badiiy gimnastika uchun xos bo'lgan cho'qmor bilan harakat qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga imkon beradi.

РЕЗЮМЕ

Выдвинутая исследовательская гипотеза подтвердилась в ходе исследования подготовки художественных гимнасток к метательным упражнениям, выполняемым с булавой. Предлагаемые разработчиком, эти методики позволяют юным спортсменам выявлять и развивать способность двигаться приседаниями, что характерно для художественной гимнастики.

SUMMARY

The research hypothesis was confirmed during the study of the preparation of artistic gymnasts for throwing exercises performed with a club. Proposed by the developer, these techniques allow young athletes to identify and develop the ability to move in squats, which is typical for rhythmic gymnastics.

ТАСВИРИЙ САНЪТНИ ЎҚИТИШДА КОМПОЗИЦИЯНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ ВА ИЖОДИЙ ЖАРАЁН МОҲИЯТИ

Ш.А.Юсупова – ўқитувчи

Гулистон давлат университети

Таянч сўзлар: тасвирий санъат, композиция, таълим, ижод, меҳнат, асар, хотира, қобилият, талант, ирода, маҳорат, тасаввур, илҳомланиш ва интуиция, ҳиссиёт.

Ключевые слова: изобразительное искусство, композиция, образование, творчество, труд, работа, память, способности, талант, воля, умение, воображение, вдохновение и интуиция, эмоции.

Key words: fine arts, composition, education, creativity, labor, work, memory, abilities, talent, will, skill, contemplation, imagination, inspiration and intuition, emotions.

Ҳозирги замон талаби, аввало, ривожланиб бораётган илм-фан тараққиёти ва тажрибалари ҳамда амалий натижаларини чуқур ўрганиб, илм фанга долзарб ва ўта аҳамиятли томонларини татбиқ этишни тақозо этмоқда. Таълимда ҳар доимгидек узлуксизлик ва узвийликни таъминлаб, миллионлаб ахборотлар ичидан асосли ва натижавий назарий ҳамда амалий маълумотларни олиб кириш фаннинг тараққиётини белгилайди. Шундай муҳим жихатларни инобатга олган ҳолда тасвирий санъат – ўқувчиларга борликни ҳаққоний образларда тасвирлашни мукаммал ўзлаштириш ёш рассомларни тайёрлашдаги дастлабки қадам ҳисобланади. Тасвирий санъатнинг яна бир асосий белгилари бўлажак педагогда борликни ҳис этиш ва уни ўз иш жараёнида жонли тасвирлай олиш қобилиятини ривожлантириш ҳамда ёш авлодга ўзбек ва жаҳон санъати тўғрисидаги маълумотларни

тўлақонли етказишдан иборат [1:8]. Ёшларга тасвирлаш маҳорат кирраларини ўрганиш натижасида юзага келган билим ва малакаларни шакллантиришни ўз ичига олади. У ўқувчидан композицияни тасвирлаш қонун-қоидаларини билишни ва улардан тўғри фойдалана олишни кўзда тутди.

“Композиция” атамаси латин тилидан олинган бўлиб, тузилиш, бирлашиш, боғланиш маъносини англатади. Унинг элементларини ўзаро боғлаб жой-жойига қўяди, фазовий кенгликни яратади. Ҳар бир тасвирий санъат асарида композиция бўлади. Композициянинг қонун ва қоидаларини, восита ва услубларини ўргатуви “Композиция” фани ҳам мавжуд. Тасвирий санъатда композициянинг уч тури мавжуд. Улар фронтал композиция, ҳажмли композиция, чуқур-фазовий композициядан иборат. **Фронтал композиция.** Бунда тасвир текислик юзасида

ишланади. Улар рангтасвир, рельефли ҳайкаллар, бинолар фасадини тасвирлаш, нақшлар бўлиши мумкин. **Ҳажмли композиция.** Бундай композициялар уч ўлчовга эга тасвирлар бўлиб, уларни ҳар томондан кузатиш мумкин. Улар асосан юмалоқ ҳайкаллар, амалий санъат буюмлари, меъморчилик биноларининг моделларида намоён бўлади. Рангтасвирда композиция тасвирий санъатда катта ўрнини эгаллайди. Бунга сабаб тасвирий санъат фани олдида қўйиладиган вазифаларнинг кўпчилиги айниқса, бадий ижод, бадий дид, тафаккур ва хотирани ўстириш, болалар фикр доирасини кенгайтириш тасвирий малакаларини ривожлантириш рангтасвир композицияси машғулотларда амалга оширилади.

Тасвирий санъат асарларидаги композициянинг яратилиш принциплари ва қонунлари бўлгуси мутахассис рассомлар учун нихоятда зарурдир. Юқорида таъкидлаганимиздек, рангтасвирда композиция расм ишлашдаги мураккаб жараёнлардан ҳисобланади. Шу билан бирга бунга ўқувчилар композициянинг назарий асослари ҳисобланган унинг қонун ва қоидалари, услуб ва воситалари ҳақида етарлича билимларига эга эмасликлари сабаб бўлади. **Композиция қонунлари** деганда биринчи гада бир бутунлик ёки унинг суврат деталларининг ўзаро боғлиқлиги қонуни, композициядаги деталларнинг асар ғоясига бўйсундирилган бўлишлиги қонуни, мувозанат қонуни, сувратда янгиликни бўлишлиги, контрастлар қонуни, ҳаётийлик қонуни кабилар назарда тутилади. **Композиция** қоидалари деганда ҳисобланган ритм, композицион марказнинг бўлишлиги, уларнинг симметрик ёки ассиметрик жойлашуви, композицияда ҳаракат, турғунлик, планлик, параллеллик кабилар назарда тутилади. **Композиция услублари** деганда тасвирий монументал тарзда ифодалаш, фазовий тасвирлаш, деталларнинг горизонталлар, вертикаллар, диагоналар бўйича тасвирлаш кабилар тушунилади. **Композиция воситалари** – чизик, оқ, қора, ранглар, доғлар, чизикли ва ҳаво (ранг) перспективаси қоидалари асосида тасвирлаш кабилар ҳисобланади.

Композиция қонунлари ҳақида гапирганда шуни ҳам таъкидлаш лозимки, суврат деталларини ўзаро боғлиқлиги қонуни, асар ғоясидан келиб чиққан ҳолда унинг мазмунини ишонарли бўлишлиги учун ҳаётдаги каби унда барча мавжудотлар бир-бири билан алоқадорликда тасвирланишини талаб этади. Акс ҳолда асарни томошабинга таъсири яхши бўлмайди.

Асарнинг бош ғояси табиат гўзаллигини тараннум этиш бўлса, унда рассом ўз ғоясига мос равишда сувратдаги барча деталларни уларнинг тузилиши, шакли, ранги ва бошқа жиҳатлари бўйича чиroyли ёқимли қилиб тасвирлаши керак бўлади. Сувратда ҳайвонлар, дарахтлар, тоғу-тошлар, уйлар, сойлар билан бир қаторда ҳаттоки осмондаги сузиб юрган парча-парча булутларни ҳам шакл ва ранг жиҳатидан гўзал тарзда тасвирлаш керак бўлади. **Композицияда мувозанат қонуни**, унинг муҳим жиҳатларидан ҳисобланади. Бу қонун суврат юзасида жойлашган деталларни чап ва ўнг, юқори ва паст томонларида шакл, ранг, тонг, сон, катта ёки кичиклиги жиҳатидан тенг бўлишлиги лозимлигини билдиради. Бу сифатларни у ёки бу томонда кўп ёки кам, катта ёки кичик оч ёки тўқ бўлишлиги сувратдаги томонларни мувозанатини бузиши мумкин. **Композициясининг қоидалари** орасида композицион марказни бўлишлиги жуда муҳимдир. Асарда бу қоидага риоя қилинишини, рассом ғоясини томошабинга тезроқ аниқ етиб боришига хизмат қилади. Сувратдаги композицион марказни ажратиш кўрсатиш кўпинча асарларда ўлчов, жой, ранг жиҳатидан амалга оширилади. Натижада у томошабин эътиборини сувратдаги асосий объектга қаратади ва рассом ўз асарида қўйган мақсадига осон

эришади. Композицияда деталларнинг симметрик ёки ассиметрик тарзда жойлашуви асар мазмунини ва рассомнинг ғоясидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Бу қоида сувратдаги деталларни оғирлиги, тони, ранги, шакли жиҳатидан мувозанатни сақлашга хизмат қилади. Асарда деталларнинг ассиметрик жойлашуви эса детал, шакл, ёруғсоя, ранг ҳаракат, ҳолатлар орқали рўй беради. Деталларни асарда ассиметрик жойлашуви расм ғоясини амалга оширишга хизмат қилади. Айтайлик, асарнинг икки томонида қарама-қарши кучлар тенгсизлигини кўрсатмоқчи бўлганда рассом ассиметрия қоидадан фойдаланиши мумкин. Деталлар ассиметрик бўлгани тақдирда асарда мувозанатни бузилмаслиги учун рассом деталларни ритмик жойлаштиришдан фойдаланади. Рассомлар кўпинча ўз асарларида ритмни бўлишлигига кўпроқ эътибор берадилар. У тасвирий санъатни барча тур ва жанрларида қўлланилади. **Ритм** кўпроқ шакл, ранг, ўлчов, ёруғсоя, ҳаракат кўринишларида ифодаланади. У асар мазмунини билан боғлиқ бўлиб, муаллифнинг ғоясини томошабинга тез ва осон етказишга хизмат қилади, асарни ифодалилигини оширади. Тасвирий асарларда асосий нарсаси ёки воқеа кўпинча иккинчи планда жойлаштирилади.

Композицияда ҳаракат ва турғунлик қоидалари ҳам борки улар, асар муаллифининг ғоясини ва асар мазмунини тўлиқроқ очиб беришга хизмат қилади. Композицияда ҳаракат ва турғунлик асардаги воқеани ишонарли бўлишлигига ёрдам беради. Композицияда деталларни ҳаракати чапдан ўнгга томон жойлашуви уни секинлашувига ва ўнгдан чапга жойлашуви эса уни тезлаштиришга хизмат қилади. Композицияда ҳаракат воқеани ривожланиб боришига қаратилса, турғунликдан эса воқеани тўхташи ҳақида тасаввур ҳосил қилишда, фикр юритишга имкон бериш каби ҳолатларни тасвирлашда фойдаланилади [2:9].

Композиция ўқув предмети ўз олдида: тасвирий санъат композицияси бўйича билим бериш, ижодкорликни тарбиялаш, ижодий қобилиятларини ўстириш, билиш активлигини оширишни мақсад қилиб қўяди. Бу мақсадни муваффақиятли амалга ошириш йўлида талабалар билан ўқитувчи раҳбарлигида бир қатор ўқув-тарбиявий ишларни олиб бориш кўзда тутилади.

Композиция ўқув предметининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Талабаларда кенг, умуминсоний дунёқараш, жамият тараққиёти ғояси учун курашишни шакллантириш.
2. Талабаларда бадий дид, бадий эстетик маданиятни тарбиялаш.
3. Талабаларда: а) образли тафаккур; б) ижодий фикрлаш; в) кўриш хотираси каби бадий қобилиятларни ўстириш.
4. Асарларни композицион қурилишни таҳлил қилиш билан бирга асарни яратилиш тарихи, уни яратиш жараёни ва босқичларини ўрганиш.
5. Талабалар билан композициянинг назарий асосларини санъат асарининг тарихий ривожини ва амалий яратилиши билан ўзаро боғлиқликда ўрганиш.
6. Талабаларда бадий кузатувчанликни ривожлантириш мақсадида: а) талабаларни рассом нуқтаи-назари билан товарак атрофни махсус бир мақсадга қаратилган ғоявий-бадий кузатишга ўргатиш; б) ҳаётий таассуротларга ижодий ҳолда ёндашишга ўргатиш, хотирани бойитиш ва бу таассуротларни ҳаққоний, образли ҳолда ижодда тасвирлаш [3:8].

Композиция алоҳида предмет бўлибгина қолмасдан, балки, кўплаб фанларни ўзаро бирлаштиради ҳам. Бундан ташқари композиция предмети эстетика, этика, санъат тарихи билан жипс алоқада бўлади.

Умуминсоний гўзаллик тушунчаси композициянинг методологик асосини ташкил этади. Санъат тарихи орқали эса буюк санъат усталарининг ижодлари билан танишадилар. Шу билан бирга композиция предмети тасвирий санъат ўқитиш методикаси фани билан ҳам узвий алоқада бўлади [4:52]. Кўпинча рассомлар «композиция» тушунчасини «ижодий жараён тушунчаси» билан аралаштириб юборадилар. Қайсики, у асар яратилишини бошидан бошлаб охиригача, барча тайёрлов босқичларидан тортиб якунловчи босқичигача ўз ичига олади. Бу икки тушунчани бир деб ўйлаш тўлиқ табиий ва тўғридир, сабаби «композиция» устида ишлаш ижодий жараённинг ўзидир. Ижод бу – инсоният онгининг юқори юқори олий даражаси бўлиб, у фақатгина инсоннинг ўзигагина хосдир. Қобилиятлар - деб шахснинг фаолиятини конкрет турининг юқори даражада бажаришнинг шarti бўлган психик ва сифат хусусиятлари тушунилади. Талант - қобилиятнинг олий ривожланганлик даражаси ҳисобланади. Бадий ижоднинг таркибий қисмлари ҳақида фикр юритамиз [5:8]. Ҳотира – худди ҳиссиёт каби бадий ижоднинг репродуктив кучи ҳисобланиб, у ўз навбатида ўзида энг

зарурий психик жараёни – одамнинг ўтган тажрибасини намоён этади. Ирода – ижод кучининг самарасини белгиловчи, ижод учун энг зарурий психик жараёнлардан бири ҳисобланади. Интуиция – сезгирлик, бу инсон ҳаётида алоҳида феноменал ва мураккаб фаолият бўлиб, инсон рухий фаолиятида – яъни ижодий меҳнатда, хусусан бадий ижодда катта рол ўйнайди [6:29]. Маҳорат эса тасвирий фаолиятда тасвирий техника, билим, кўникма, малакани мукамал эгалламоқдир. Юқори даражадаги билим, кўникма ва малакаларсиз талантнинг ривожини бўлиши мумкин эмас.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, композиция тасвирий санъатнинг асосий шартларидан бири бўлиб ҳисобланиб, яртилаётган асарнинг асосий фикр ва ғояси, мақсади ва мазмуни тушунарли, ёрқин ифодалаш билан узвий боғлиқлиги эътироф этилади. Асарда бу қоидага риоя қилинишини, рассом ғоясини томошабинга тезроқ аниқ етиб боришига хизмат қилади. Умуминсоний гўзаллик тушунчаси композициянинг методологик асосини ташкил этади. Шу билан бирга композиция предмети тасвирий санъат ўқитиш методикаси фани билан ҳам узвий алоқада бўлади.

Адабиётлар

1. Бойметов Б. “Қаламтасвир”. Педагогика йўналишидаги касб-хунар коллежлари учун ўқув қўлланма. 2-нашри. -Т.: “Илм-зиё”. 2013.
2. Хасанов Р. “Тасвирий санъат асослари” Бадий йўналишдаги касб-хунар коллежларининг ўқувчилари ва олий ўқув юртларининг талабалари учун қўлланма. (қиска курс). -Т.: 2008.
3. Турдалиев А. Композиция.Олий ўқув юртларининг «Бадий-графика» факультетлари талабалари учун ўқув қўлланма. -Т.: 2003.
4. Назилов Д.А., Дмитриева И.В., Хаджибаева Н.Х. Композиция асослари. “Бадий композиция асослари” дарслик. -Т.: “Янги аср авжоди” 2009.
5. Хасанов Р. “Тасвирий санъат асослари”. Бадий йўналишдаги касб-хунар коллежларининг ўқувчилари ва олий ўқув юртларининг талабалари учун қўлланма(қиска курс). -Т.: 2008.
6. Эгамов А. “Композиция асослари”. 5-9синфлар. // “Санъат”. - Т.: 2005.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада тасвирий санъат ҳақида дастлабки маълумотлар, композиция ўқув предмети ўз олдига қўйган мақсадлари ҳақида маълумотлар берилган. Бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва «композиция» устида ишлашда ижодий жараёнлар тўғрисида мисоллар келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены предварительные сведения об изобразительном искусстве, в том числе представлено информация о целях данной дисциплины. Приведены примеры, его связи с другими дисциплинами и творческих процессов в работе над «композицией».

SUMMARY

This article provides preliminary information about the visual arts, the purpose of the subject of composition. Examples of his connection with other disciplines and his creative processes in the work on "composition".